

Пархоменко Олександр Миколайович, науковий співробітник лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Пархоменко Александр Николаевич, научный сотрудник лаборатории трудового воспитания Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Oleksandr Parkhomenko, Research Scientist at the Laboratory of Labor Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

УДК 37.015.31:17.033.1

Ж. В. Петрочко, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК СУЧАСНИЙ ДЕРЖАВНИЦЬКО-СУСПІЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ УКРАЇНИ

У статті висвітлено реалії та нові акценти національно-патріотичного виховання; на основі міжнародного досвіду розкрито сутність і значення національних цінностей України (соборність, воля, гідність, самобутність) як сучасного суспільно-державницького пріоритету.

Ключові слова: *національні цінності, соборність, воля, гідність, самобутність.*

Відповідно до міжнародної практики, на кожному історичному етапі розвитку будь-якого суспільства зміст і спрямованість патріотизму визначаються: його духовним і моральним контекстом; історичним корінням, що живить суспільне життя багатьох поколінь; політикою держави, згуртованістю громадян навколо національної ідеї, а також загостренням тих чи інших суспільних явищ, конфліктів.

Революція Гідності, окупація Криму, гібридна війна на Донбасі сколихнули українське суспільство, змусили подивитися на історію, сьогодення, на себе й інші народи, національну освіту і культуру під новим кутом зору. За таких обставин питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді стали вимогою часу і державницько-суспільним пріоритетом. Увагу до національно-патріотичного виховання ще більше посилили ключові індикатори реалізації Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020” (затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року, № 5/2015), серед

яких, станом на 2020 рік, за результатами загальнонаціонального опитування 90 відсотків громадян України відчувати-муть гордість за свою державу.

На жаль, під впливом радянської доби, тотальної маніпуляції упродовж багатьох років відбувалося повільне вмирання українського, “денаціоналізований плут століттями виорював національну душу” українців [5, с. 139]. Як наслідок, складний історичний шлях України не дає змоги говорити про спільне минуле, а тим більше про спільне бачення цього минулого, історичні питання залишаються надто строкатими і болючими; українці часто не довіряють владі, а головне – не вірять в себе; вони очікують радикальних реформ, але не хочуть нічого змінювати, продовжуючи розраховувати на інших. Позиція про незворотність змін, які були здобуті під час і після революції Гідності, свідчить про невинуватість у час, коли потрібно бути завжди готовими до дій і протидій. Досі залишається відкритим ключове для розвитку України питання: котра з двох умовних частин суспільства переважить – менша активна, яка здатна повести країну вперед і трансформувати, чи навпаки – більша, традиційна і консервативна, яка може розвернути її назад. За таких обставин загострилося питання про об’єднувальний стрижень українського народу, про обґрунтування і визнання національних цінностей України як чинників консолідації нації на сучасному етапі її розвитку.

Мета статті – розкрити значення національних цінностей України та бачення автора щодо їх переліку та сутності в реаліях сьогодення.

Нині, на нашу думку, не викликає сумніву твердження, що сила українців у їх єдності. Водночас прагненню до національної єдності передують уявлення про національну спільноту, її типові риси, історію рідного народу, витоки державного устрою тощо.

Детермінантом усвідомлення важливості єдності й підсилення такої позиції є також погляд на Україну як на землю своїх батьків і як на майбутнє своїх дітей. Відтак, актуалізується об’єднувальна мета – побудувати успішну країну і заможне, духовно багате суспільство. На часі українська нація має формуватися тими, хто пов’язує своє майбутнє з незалежною Україною; тими, хто хоче тут працювати та розвивати

бізнес, здійснювати реформи, рости дітей і прищеплювати їм бажання залишитися в Україні.

Рухаючись означеним шляхом виважено, крок за кроком, ставлячи реальні цілі, формулюючи адекватні очікування, першочергове завдання – подолання байдужості громадян щодо ставлення до України та її майбутнього.

У зв'язку з цим, за сучасних умов усі зусилля державних і неурядових організацій повинні бути спрямовані на формування позитивної національної ідентичності (уподібнення окремої особистості певній нації на основі оволодіння сукупністю національних та культурних цінностей, почуттів, уявлень, поглядів, ідей, зразків поведінки, завдяки чому забезпечується усвідомлення свого історично зумовленого соціально-культурного локалітету у системі людства).

Національна ідентичність, активна громадянська позиція, небайдужість і прагнення змін дозволяє людині ідентифікуватися як громадянин-патріот, збагнути себе часткою національної спільноти, носієм спільних (національних) цінностей.

Розуміння національних цінностей ґрунтується на теорії цінностей як безумовних незаперечних основ людського буття. Проблеми цінностей присвятили свої праці Б. Анан'єв, І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Е. Дюркгейм, С. Рубінштейн, М. Рокич та інші вчені. Беручи за основу їх наукові здобутки, вважаємо, що національні цінності необхідні народу, нації для:

- саморегуляції, стійкості й стабілізації;
- підтримання згуртованості, національної солідарності, партнерства;
- відтворення і збагачення національної культури;
- творення і розвитку нації загалом як суб'єкта міжнародної спільноти;
- утвердження особистісних орієнтирів, побудови ціннісно-сміслової системи людини;
- розвитку особистості загалом, зниження її тривожності, удосконалення навичок соціального адаптування в інтересах людини, держави і суспільства.

Проблема національних цінностей стає найбільш значущим чинником взаємин між державою та громадою у період кризи, небезпеки, оскільки вони актуалізуються у результаті усвідомлення нацією своїх потреб, інтересів, відпо-

відно до об'єктивних обставин насичуються національними переживаннями.

За результатами аналізу національних цінностей можна говорити про національні особливості, представлені суцвіттям національних традицій, звичаїв, норм. Разом з тим, національні цінності – вагома частка загальнолюдських цінностей, усереднене між індивідуальним і уселюдським, що, без сумніву, збагачує останнє.

У системі координат країн світу національні цінності України – це своєрідний націєоберігаючий імунітет, що дає змогу бути суб'єктами у системі світової політики, досягти успіху у цивілізаційному розвої; це підґрунтя націєтворення. Відтак, сьогодні Україна просто зобов'язана презентувати світові національний доробок, а не бути лише реципієнтом чужих цінностей і надбань. Вони допомагають виховувати духовність народу, який буде не лише відчувати себе українським, але й гордитися цим у міжнародному співтоваристві.

Саме національні цінності визначають вектор розвитку особистості як громадянина Української держави і нації. Такі цінності інтеріоризуються в особистісні через оволодіння відповідними знаннями, емоції, переживання й власний досвід. Вони обумовлюють особистісні ідеали й життєві смисли, творять любов до народу, роду, рідної землі, природи, готовність до самопожертви. Звідси, лише через опанування національних цінностей, перетворення їх на національно-особистісні, можливе національне самовизначення й самоствердження особистості, її мотивація до національно орієнтованої поведінки (за Р. Соичук).

В узагальненому тлумаченні, національні цінності – це цінності, які суспільство вважає за необхідне передавати підростаючому поколінню. Через такі цінності духовність, перейнята від пращурів, поєднується із сутністю самої нації. Виконуючи різні функції, такі цінності перетворюються на ядро національної самосвідомості, дзеркало національних інтересів держави, базис існування нації.

У національних цінностях також віддзеркалюється сьогодення нації і вектори розвитку держави. Так, у сучасних умовах національні цінності України дозволять об'єднати зміст державних програм і місцевих проєктів, стануть механізмом продуктивного партнерства на різних рівнях, основою

для відповідального прийняття рішень в інтересах народу, нації, держави.

Для узагальнення і примноження кращого досвіду національно-патріотичного виховання в Україні перспективним і важливим нині видається, з огляду на міжнародний досвід, визначити такі національні чи суспільно-державницькі цінності, які лежать у площині патріотизму і громадянськості.

У контексті міжнародного прикладу, особливу увагу привертають ті країни, які досягли значних успіхів у розбудові громадянського суспільства з притаманними йому демократичністю, відкритістю, спрямованістю на прогресивний поступ, інформаційною свободою. Такою країною є Франція, оскільки французька держава ставить перед собою завдання забезпечення єдності нації через усвідомлення кожним своєї причетності/належності до французької державно-національної спільноти шляхом формування єдиних цінностей.

Виховання французьких громадян здійснюється за принципами неперервності і наступності на вікових етапах дитинства, юності і зрілості. При цьому повинні створюватися всі умови для виховання вільних і свідомих громадян міцної держави, об'єднаних навколо національної ідеї – незалежності й державності. Враховуючи вищесказане, спільними принципами-цінностями Республіки Франції визначено *свободу, рівність, братство, світскість*. Деяко нижче у французькій ієрархії цінностей розміщені *солідарність і недискримінація*.

Відтак, зусилля французького суспільства спрямовані на об'єднання навколо позитивних ідей, явищ, процесів, оскільки є загальне розуміння: якщо моральний об'єднувальний стрижень не буде виплавлено спільними зусиллями держави і суспільства, люди шукатимуть альтернативи, об'єднуючись навколо гострих проблем, конфліктів, протистоянь, проблем влади тощо.

У душі європейського громадянства національні (базові) цінності у Франції пояснюються в суцвітті інших цінностей, як-от: права людини, людська гідність, базисні людські свободи, демократична законність, мирне співіснування, ненасильницькі способи вирішення конфліктів, солідарність європейців як культурно цілісної світової спільноти, неупереджений, раціональний світогляд, рівність шансів, бережливе ставлення до природи, індивідуальна відповідальність; мир між народами, прогрес, соціальна справедливість, демократичні права й

свободи особистості, діалог культур і народів, демократія, повага й дотримання законів, громадянська відповідальність, правда, правосуддя, безпека.

Без сумніву, національна ідентичність французів – складне питання, вона формується нерідко шляхом “змішування”. Через це на рівні суспільної думки укорінюється переконання, що можна бути патріотом країни, залишаючись відкритим до світу. У Франції ніхто не вимагатиме від дітей змінити власну ідентичність, проте, вони мають навчитися жити з тими, хто має іншу ідентичність.

Беручи до уваги кращу міжнародну практику, а також події останніх років, історичний досвід України, історію її боротьби на незалежність і державність, національними (суспільно-державницькими) цінностями в нашій країні можуть бути: соборність, самобутність, гідність, воля.

Соборність – це єдність, неподільність усіх територій держави, що передбачає спільну відповідальність і взаємне духовне збагачення та розвиток. Ідея соборності бере свій початок від об’єднання давньоруських земель навколо князівського престолу в Києві, а її філософське коріння сягає часів Візантії. Протягом віків у її практичному втіленні були задіяні українські гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко, Пилип Орлик. Століттями розірваний український народ (українські землі були поділені між сусідніми державами: Польщею, Московією, Румунією, Австро-Угорщиною (XVIII-початок ХХ ст.) визволився з неволі – Наддніпрянщина вийшла з Російської, а Західна Україна – з Австро-Угорської імперії – і воз’єднався на своїй землі в єдиній Українській державі. З того часу ідея територіальної єдності, а також єдності всіх українських етнічних земель, духовної єдності українців, які проживають на території нинішньої Української держави, а також на історичних українських етнічних землях, є ключовою у боротьбі за національні інтереси України. Окрім цього, соборність – це єдність усіх громадян України, незалежно від їхньої національності. Нарешті, соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови процвітаючої демократичної національної держави.

Самобутність – це національна неповторність, оригінальність, яка проявляється окремою особистістю чи групою

у ментально обумовленому художньо-мистецькому світо-сприйнятті, прагненнях, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. “Світ варто бачити своїми очима”, – стверджує Г. Філіпчук і наголошує: “Тільки оригінальність душі нації робить її цікавою, продуктивною і корисною для Світу. Природа виживає завдяки різнобарв’ю, а людська спільнота – завдяки розмаїттю культур” [5, с. 284]. Отже, увійти в людство можна через національну індивідуальність. Самобутність українського народу детермінується його історією, культурою, й насамперед, українською мовою.

Воля – це здатність, намір або кероване намагання, сильне прагнення досягти мети; рішучість і сила особистості владно завершити справу; самоконтроль і незалежність, свобода дій. Воля – це дар досягати цілей за будь-яких перешкод; це основа українського характеру, ознаками якого є енергійність й ініціативність.

Потрібно підкреслити, що через віки український народ піднімався з колін, знову і знову дух свободи проникав у найпотаємніші закутки національної душі. Відбитком волі українців є героїка боротьби за незалежність. Прагнення до самостійності, невпинний пошук шляхів до свободи уможлилювали національно-державницький поступ; на основах власної свободи засновувалася гідність.

Гідність українського народу – результат самоповаги, що викликає повагу інших народів, це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов’язку у міжнародному співтоваристві. При цьому доцільно акцентувати, що “захистити і зростити себе може лише та нація, яка вихована історичною правдою й національною гідністю” [5, с. 8].

Приємно відзначити, що Україна у своєму історичному поступі ніколи не завойовувала чужі землі. У такому контексті виразно звучать слова Г. Ващенка: “Народ, шануючи свою національну гідність і захищаючи свою державну незалежність, не має права у будь-якій формі поневолювати інші народи” [1, с. 361]. Нині гідність українського народу проявляється також у прагненні подолати корупцію, спрямованості до демократії, намаганні знищити національну меншовартість, мінімізації тоталітарного спадку.

Дискусія про сучасні національні цінності України, про їх роль у формуванні “української сутності” наших громадян розпочалася. Свідченням цього є те, що цінності “соборність, самобутність, гідність, воля” було названо суспільно-державницькими в постанові Верховної Ради України “Про рекомендації Парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: “Ціннісні орієнтації сучасної української молоді” № 1908-VIII від 23.02.2017 р. Отже, Україна на шляху до своєрідного суспільно-державницького договору щодо національних цінностей.

Живильну основу для прийняття і оволодіння національними цінностями створюють освіта і наука. Інститут проблем виховання НАПН України упродовж тривалого часу вивчає питання концептуального, теоретичного та технологічного забезпечення національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Зокрема, з’ясовано, що національно-патріотичне виховання – цілеспрямований вплив на свідомість, розум та почуття особистості, що має за мету формування у дітей і молоді відповідних установок та ідеалів, які проявляються у поведінці й діяльності.

Для визначення національно-патріотичних поглядів і пріоритетів протягом жовтня-грудня 2016 р. лабораторією громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання в межах наукового дослідження “Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об’єднаннях” проведено опитування представників громадських об’єднань та організацій з різних областей України. Зокрема, за результатами опитування дорослих лідерів дитячих громадських об’єднань (сукупна вибірка склала 115 осіб), 61 особа (53,0 %) зазначила, що пріоритетом для України є загальнолюдські, 40 осіб (34,8 %) – національні, 13 осіб (11,3 %) – громадянські, 12 осіб (10,4 %) – європейські цінності.

Серед національних цінностей найбільший вибір мали: свобода (71 особа, 61,7 %), незалежність (67 осіб, 58,3 %), справедливність (64 осіб, 55,7 %), гідність (57 осіб, 49,6 %), добробут (41 особа, 35,7 %), рівність (36 осіб, 31,3 %), соборність (26 осіб, 22,6 %), воля (19 осіб, 16,5 %), самобутність (7 осіб, 6,1 %). Як загальну національну цінність, патріотизм обрали 59 осіб (51,3 %). Таким чином, результати опитування засвідчують перевагу загальнолюдських і національних цінностей

над громадянськими і європейськими. Високі відсотки вибору цінностей “свобода” і “воля” дають змогу говорити про усвідомлення важливості національної цінності “воля”, оскільки за змістом вони близькі. Більшою мірою сприймається дорослими лідерами дитячих громадських об’єднань як національна цінність “гідність”, меншою мірою – “соборність”. Водночас результати опитування виявили недостатнє усвідомлення ролі такої національної цінності, як “самобутність”.

Враховуючи зазначене, розтлумачення змісту і значення національних цінностей – справа загальнодержавна й різнорівнева. У зв’язку з цим, першочерговим кроком нині є кадрове забезпечення процесу національно-патріотичного виховання дітей та молоді шляхом навчання за допомогою сучасних інтерактивних форм і методів роботи різних категорій фахівців: методистів позашкільних навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти; працівників методичних кабінетів органів освіти різного рівня; вчителів загальноосвітніх і викладачів вищих навчальних закладів; представників неурядових організацій.

Прикладом інтерактивного навчання може слугувати чотириденний тренінг з національно-патріотичного виховання “З Україною в серці” для педагогічних працівників та триденний тренінг “Окрилені Україною” для співробітників структурних підрозділів з питань молоді та спорту, представників громадських організацій, інших фахівців соціальної сфери. Зазначені тренінги проводяться за програмами, розробленими й апробованими Інститутом проблем виховання НАПН України. Саме тренінги через ігрові прийоми, зовнішній і внутрішній діалог, динамічне спілкування, спостереження за реакцією і намірами інших, самоаналіз власних сумнівів і можливостей, відпрацювання конкретних вправ дають учасникам змогу наповнювати патріотизм особистісним смислом, дозволяють зрозуміти зміст і значення національних цінностей.

Загалом від квітня 2015 р. до вересня 2017 р. науковими співробітниками Інституту проблем виховання НАПН України проведено 27 тренінгів у різних регіонах України (міста Київ, Северодонецьк (Луганська обл.), Святогірськ (Донецька обл.), Херсон, Запоріжжя, Одеса, Кропивницький, Кривий Ріг та інші). Пройшли навчання і отримали сертифікат 525 учасників з усіх регіонів України. 73 особи стали тренерами з

національно-патріотичного виховання й отримали відповідне свідоцтво державного зразка. У квітні 2017 р. в м. Крижопіль Вінницької області відбулося засідання Першої всеукраїнської школи тренерів з національно-патріотичного виховання.

Створення системи навчання на місцях з питань національно-патріотичного виховання й розтлумачення під час інтерактивних занять сутності і значення національних цінностей – правильний і стратегічний, а також тактичний крок. У відповідь на виклики часу потрібно розгорнути різнорівневу систему навчання педагогів, молодіжних лідерів, а також тих, хто працює з молоддю, аби розібратися у національних цінностях, складових патріотизму і громадянськості; звірити курс, щоб проговорити свої тривоги й побоювання, разом знайти відповіді на гострі запитання, аби зустріти однодумців, знати координаторів і партнерів, а також, і це найголовніше – наснажитися.

Загалом, вирішуючи завдання підготовки кадрів для національно-патріотичного виховання дітей та молоді, доцільно: чітко на конкретних прикладах презентувати прояви патріотизму; обговорювати ризики й нові акценти національно-патріотичного виховання, щоб усвідомлювати виклики сучасності та протидіяти маніпулюванню; знати, що результат національно-патріотичного виховання великою мірою визначатиметься використанням сучасних методів і форм роботи з дітьми, аби запобігти формалізації цього процесу; забезпечувати, щоб національно-патріотичне виховання стало відповідальною діяльністю різних структур; активно розгортати інформаційне поле обміну кращими виховними технологіями, щоб не дублювати дії один одного й раціонально використовувати ресурси.

Отже, національні цінності соборності, гідності, волі, самобутності цілком заслужено і справедливо мають бути підняті до рангу суспільно-державницького пріоритету. У такому разі вони забезпечуватимуть єдність і розвиток української нації через згуртування народу й глибоке усвідомлення твердження “Ми – українці”.

Література

1. Ващенко Г. Свобода людини як філософічно-педагогічна і політична проблема : твори. Т. 4. / Г. Ващенко. – К. : Школяр – “Фрада” ЛТД, 2000.

2. З Україною в серці (тренінг з патріотичного виховання дітей та молоді) : посіб / І. Д. Бех, В. І. Кириченко, Ж. В. Петровичко. – Харків : Друкарня Мадрид, 2016. – 140 с.
3. Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді) : посіб. / Ж. В. Петровичко, В. І. Кириченко. – Харків : Видавець Панов А. М., 2016. – 134 с.
4. Петровичко Ж. В. Громадянська освіта у Франції: сучасний контекст / Ж. В. Петровичко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Вип. 20, кн. 2. – К., 2016. – 360 с. – С. 131-139.
5. Філіпчук Г. Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір : монографія / Г. Філіпчук. – Чернівці : Друк АРТ, 2016. – 304 с.

Ж. В. Петровичко

Национальные ценности как современный государственно-общественный приоритет Украины

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. М. Берлинского, Киев Украина)

В статье рассмотрены реалии и новые акценты национально-патриотического воспитания; на основании международного опыта раскрыта сущность и значение национальных ценностей Украины (соборность, воля, достоинство, самобытность).

Ключевые слова: национальные ценности, соборность, воля, достоинство, самобытность.

Zh. V. Petrochko

National Values as a Modern Moral and Social Priority of Ukraine

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article deals with realities and new accents of patriotic education in Ukraine. The author emphasizes the significant role of identification and determination of national values as the basis of consolidation of the Ukrainian nation and its development. The experience of France in terms of approving and keeping the values of the Republic has been analyzed. Moreover, the author defines the essence and importance at the present stage of Ukrainian national values such as unity, freedom, dignity, identity. The necessity of training skills of national and patriotic education for professionals of the

social sphere by means of interactive technologies has been proved. In this regard, the article presents scientific and methodological achievements of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Keywords: *national values, unity, freedom, dignity, identity.*

References

1. Vashchenko, H. (2000). Svoboda liudyny yak filosofichno-pedahohichna i politychna problema: Vol. 4 [Freedom of a human as a philosophical, pedagogical and political problem]. Kyiv: Shkoliar – “Frada” LTD.
2. Bekh, I. D., Kyrychenko, V. I. & Petrochko, Zh. V. (2016). Z Ukrainoiu v sertsii (treninh z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi) [With Ukraine in the heart (training of national and patriotic education of children and youth)] (2nd ed.). Kharkiv: Drukarnia Madryd.
3. Petrochko, Zh. V., & Kyrychenko, V. I. (2016). Okryleni Ukrainoiu (treninh z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi) [Inspired by Ukraine (training of national and patriotic education of youth)]. Kharkiv: Vydavets Panov A. M.
4. Petrochko, Zh. V. (2016). Hromadianska osvita u Frantsii: suchasnyi kontekst [Civic education in France: Modern context]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol. 20 (2) (pp. 131-139). Kyiv.
5. Filipchuk, H. H. (2016). Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir [National identity: Cultural and educational dimension]. Chernivtsi: Druk ART.

Петрочко Жанна Василівна, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Петрочко Жанна Васильевна, доктор педагогических наук, профессор, заместитель директора по научно-экспериментальной работе Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Zhanna Petrochko, Deputy Director on Scientific Experimental Work of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Educational Sciences, Professor